

Kocsis Anett

A FRANCIA PRÓZAIRODALOM TÁRSADALOMELMÉLETI ÁTLÉNYEGÜLÉSE

DIDIER ERIBON: *VISSZATÉRÉS REIMSBE*. FORD. FÁBER ÁGOSTON,
NAPVILÁG KIADÓ, BUDAPEST, 2024.

ÉDOUARD LOUIS: *AKIK MEGÖLTÉK AZ APÁMAT*. FORD. PATAKI PÁL,
NAPVILÁG KIADÓ, BUDAPEST, 2024;

EGY ASSZONY KÜZDELMEI ÉS ÁTVÁLTOZÁSAI. FORD. PATAKI PÁL,
NAPVILÁG KIADÓ, BUDAPEST, 2024.

Az '50-es és '60-as évek Nouveau Roman – vagyis az Új Regény – nemzedékét követően a francia irodalom egyfajta újrealizmus formájában kanyarodik vissza az irodalom valóságábrázoló funkciójához. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a '80-as évek írónemzedéke visszatért volna Gustave Flaubert, Honoré de Balzac vagy Émile Zola prózanyelvéhez – éppen ellenkezőleg. Az újrealizmus immár felhasználja a XX. század szülte francia prózafordulatot, kiegészítve azt a valóságábrázolás szociológiai (ön)reflexiójával.

Annie Ernaux terminológiai meghatározása óta pedig egy új műfajjal bővült ez az irányzat, ami nem más, mint a magának egyre nagyobb teret nyelő *autoszociobiográfia*. Kis túlzással Ernaux egész életműve belesűríthető ebbe a műfajba, de élete végén mestere, Pierre Bourdieu francia szociológus is megkísérli utolsó, *Egy önanalízis vázlat* (*Esquisse pour une auto-analyse*) című művében a társadalomelméleti okfejtéseket önreflexív életírásra cserélni.

Ernaux és Bourdieu autoszociobiográfiai művei nemcsak az írás által történő önelemzésekben osztoznak, hanem az elbeszélői pozíció is közös: a narrátor mindkét esetben egy osztályátlépésen túl lévő társadalmi létező, aki immár ebből a privilegizált értelmiségi pozícióból tekint vissza a múltra. E művek hangsúlyos részei továbbá a családelemzések, az eltérő társadalmi rétegek és azok elfejlődésének analízisei és sok esetben a politika egyaránt.

E két szerző köpönyege mögül bújt ki Didier Eribon és Édouard Louis, a szocioanalitikus francia irodalom két kortárs képviselője, akik Fáber Ágoston és Pataki Pál kiváló fordításának köszönhetően immár magyar nyelven is olvashatók. Franciaországban 2009-ben jelent meg Eribon *Retour à Reims* című munkája, amely tizenöt év múlva itthon is napvilágot látott *Visszatérés Reimsbe* cím alatt. Bár műfaji meghatározása hajaz az ernaux-i terminusra, az írás – amellet, hogy kétségkívül analitikus – nemegyszer tanulmányjellegű, esszéisztikus; modorában és módszertanában abszolút Bourdieu irányvonalát követi. Nem úgy, mint Édouard Louis, akinek legújabbán megjelent művei, az *Akik megölték az apámat* (*Qui a tué mon père*) és az *Egy asszony küzdelmei és átváltozásai* (*Combats et métamorphoses d'une femme*) már egy másik irányvonalat követnek. E két mű nemcsak tematikájában idézi Ernaux apa- és anyaregényét, *A helyet* (*La Place*) és az *Egy asszonyt* (*Une Femme*), hanem stílusában is megjelenik a francia írónőre olyannyira jellemző *écriture blanche*, az úgynevezett üres írás, amit a minimalizmus, a lecsupaszított rövid, tömör mondatok és az elidegenített nézőpont jellemez.

Jóllehet Eribon és Louis nagyhatású irodalomtörténeti előzménysorozata jól felfejthető, ez mégsem feledteti saját érdemeiket, újításait. Bár a két szerző prózanyelve, stílusa és szövegvilága jócskán különbözik, mégis hasonló írói szándék vezérli őket, mégpedig a *transfuge de classe*, vagyis az osztályátlépés traumájának és tapasztalatának retrospektív megörökítése a szülő-gyerek kapcsolatrendszer tekintve, melybe beletartozik a származási osztályból való kivetettség és a szerzett osztályban érzett otthontalanság, szégyenérzet.

A generációról generációra öröklődő társadalmi osztállyal való szakítás traumájának feldolgozását mind Eribon, mind pedig Louis a szülői házba való visszatérés tapasztalatának megírásával próbálja meg utólagosan feloldani. A *Visszatérés Reimsbe* már címében is szimbolikus, ahol Reims városa nemcsak a szülői házzal azonosítható, hanem azzal a társadalmi réteggel is, amely szintén a visszatérés, az elemzés szimbolikus helyszínévé, terepévé válik. Louis diptichonjának címadásai sem kevésbé szimbolikusak, bár a fókusz sokkal inkább az apa-fia és anya-fia kapcsolat feltárására kerül, így nála a visszatérés színhelye sok esetben a gyerek-, a kamasz- és a fiatalok.

Az önnön traumák és az osztálykülönbségek analízisein túl mindhárom mű céljai közé tartozik, hogy regényeikben azokról, azok helyett, de mégis leginkább azokkal beszéljenek, akiknek az irodalom és nem melleleg a társadalom sem ad teret a nyilvános beszédre. Ez a nyílt szándék ars poeticusan meg is jelenik Louis egyik regénye elején:

„Folyton azt hallgattam, hogy az irodalomnak soha nem feladata, hogy érzelmek kirakodására legyen, én pedig csak azért írok, hogy olyan érzelmeket hozzak a felszínre, amelyeket a test nem képes kifejezésre juttatni.

Folyton azt hallgattam, hogy az irodalomnak soha nem szabad politikai kiáltványra hasonlítania, én pedig minden egyes mondatomat máris úgy éle-sítem, mintha egy kés pengéjét köszörülném.

Mert most már tudom, hogy amit ők irodalomnak hívnak, azt az anyá-méhoz hasonló életek és testek ellen hozták létre. Most már tudom, hogy az anyámról írni, az ő életéről írni annyit tesz, mint *az irodalom ellen írni.*” (*Egy asszony küzdelmei és átváltozásai*, 19., kiemelés tőlem – K. A.)

Olvasót és kritikust egyaránt zavarba hozhatja Louis prózai hitvallása, amelyben nyíltan szakít a szépirodalmi hagyománnyal, egyszerűen figyelmen kívül hagyva az olvasó, a társadalom, a hagyomány és a kritika által támasztott esztétikai elvárásokat egy-egy mű felé. Ez a kiáltványszerű megszólalásmód, a rendkívül patetikus és érzelmileg túlfűtött hanghordozás néhány kiszólás formájában végigkíséri Louis mindkét regényét, politikai felelősségre vonás formájában folyamatosan vissza-visszatér. Bár Eribon missziója meglehetősen hasonló, szövegvilága mégis sokkal higgadtabb, egyfajta tudományos objektivitással szemléli a múltat, így próbálva elégteltelt venni, ám az ő szövege is kívül áll klasszikus irodalmi konvenciókon. A párbeszéd mint narratív technika azonban – más-más módon bár, de – szervezőelve e műveknek.

Louis két regényének homodiegetikus elbeszélője gyakran szakítja meg a történetmesélést, és a szülőkről szóló anekdoták után az anya és az apa egyszerű szereplőből a mű első számú megszólítottjává lép elő. Mindez több pusztán narrációs technikánál: ez a párbeszéd szerkezet, a szülőknél címzett monológok egyszerre testesítik meg azokat az egyoldalú, létre nem jövő párbeszédet, amelyeket az osztályszakadás tesz lehetetlenné.

Eribonnál ezzel szemben az írást az apa halála indukálja – átvitt értelemben az a párbeszéd, amelyet már soha nem folytathat le kettejük között. Ám itt a családtörténeti visszaemlékezéseknél sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a globális társadalmi élmények, hatások: Eribon azért kezdeményez – a könyvben dialógusok és beidézések formájában megjelenő – párbeszédet a még élő anyjával, hogy leírja származási osztályát. Az anya képében párbeszédet kezdeményez a munkásosztállyal, hogy mintegy szakadékot áthidalva leírja a társadalmi réteg viszontagságait annak az olvasóközönségnek a számára, amely többnyire a narrátorhoz hasonlóan már egy privilegizált élethelyzetből találkozik ezzel a reflektált művel.

A munkásosztály kiszolgáltatottsága – mind a politikával, mind a többi társadalmi osztállyal szemben – erős mozgatórugója ezeknek a műveknek. Az anya- és aparegény Louis-nál egyaránt felfeji, hogyan tehető felelőssé a közélet a szülők személyes sorstragédiájáért és a család széthullásáért. A munkahelyi kizsigerelés itt nem merül ki az embertelen munkakörülményekben és az éhbérben. Az *Akik megölték az apámat* már címében is erre utal: bár az apa még életben van, egy munkahelyi baleset miatt mozgáskorlátozottá vált, ami végzettség híján ellehetetlenítette bármiféle további jövedelemszerzési lehetőségtől. Ezen a ponton újabb kiáltványszerű bejegyzésekkel találkozhatunk, ahol az elbeszélő egyszerre írja le apja folyamatosan romló egészségi állapotát és a politika szerepét ebben a súlyos helyzetben:

„2006 márciusában Jacques Chirac, Franciaország tizenkét éve hatalmon lévő elnöke, kormányának egészségügyi miniszterével, Xavier Bertrand-nal együtt bejelentette, hogy az állam megszünteti több tucat gyógyszer támogatását, köztük az emésztési zavarokra felírt gyógyszereket is. Mivel te az üzemi baleset óta egész nap feküdtél, és szegényesen táplálkoztál, folyton emésztési problémáid voltak. A kezelésükhöz szükséges gyógyszerek megvásárlása egyre nagyobb gondot jelentett. Jacques Chirac és Xavier Bertrand tönkretették a beleidet.

Ezek a nevek miért nincsenek benne egy ember életrajzában?” (*Akik megölték az apámat*, 79.)

Ennek a balesetnek az anya karaktere ugyanúgy kitettjévé válik, akárcsak a férje – végső soron ez vezet majd a váláshoz, a család széthullásához, melyben nagy szerepet játszik az a társadalom által diktált klasszikus női szerep, amely fojtogatásában az anya évtizedeken át kénytelen volt élni.

Eribon Louis szubjektívizmusaival szemben egy sokkal tágabb, sokkal objektívebb perspektívát nyújt a politika és a munkásosztály kapcsolatáról, aki egy ponton anyját idézve így szól: „Baloldal, jobboldal, egykutya, mind egyformák, és mindig ugyanazok fizetik meg az árát az egészsnek.” (*Visszatérés Reimsbe*, 120., kiemelés tőlem – K. A.) Ez az idézés nem kevesebbnek a kifejeződése és összetömörülése, mint annak a ténynek, amit tulajdonképpen az egész könyv sugall: a politika úgy használja önös célra a védtelen – és sok esetben tájékozatlan – társadalmi osztályokat, hogy közben teljesen felhasználja, felemészti őket, vagyis egy jobb élet reményével hitegeti, végül mégis kisemmizi őket.

A politikán és a szülő-gyerek kapcsolaton túl azonban még ott van – az eddig oly keveset emlegetett – én is, saját lényének minden szégyenérzetével, ami közös pontként egyfajta kettős szégyenérzetként jelenik meg mindhá-

rom műben: egy külső és egy belső szégyenérzet képében. Az önvallomásokból kiderül, hogy ezek olyan fájó pontok, amelyekkel önmaguk értelmiségi énjének megvalósítása közben elfelejtettek foglalkozni.

A külső szégyenérzet tárgya maga a származási közeg, amelyet értelmiségi körökben takargatni kell. Ez Eribonnál hatványozottan jelenik meg olyan apró hazugságok képében, amelyek lakóhelyére irányulnak vagy az édesanyja és nagyanyja életkorára – takargatva a generációk közötti szégyenteljesen csekély időszakadékokat. Egyfajta hontalanság jön létre ezáltal, hiszen adott egy származási közeg, amely már elhagyatott, ugyanakkor ott egy másik osztály, amely a származás révén folyamatosan a megszégyenülés veszélyével, az önnönmagából történő kivetéssel fenyeget.

Ezzel szemben belső szégyenérzet sokkal inkább a saját nemi identitásra, a homoszexualitásra irányul, amely a származási osztály zsigeri homofóbiájában, rasszizmusában és a klasszikus társadalmi szerepekhez való makacs ragaszkodásában egyszerűen elfogadhatatlan. Részben ez a szégyenérzet, a saját identitás egy kardinális részének az elfedése indukálja az osztályváltást, abból a közezből történő kitörést, amely ellehetetleníti az identitás kiteljesedését, szégyenteljes titokként kezeli azt. A homoszexualitás XXI. századi megélhetősége mindkét életműben egy kardinális poétikai kérdés, amely megjelenik Louis *Leszámolás Eddyvel* (En finir avec Eddy Bellegueule) és az *Histoire de la violence* című műveiben is, akárcsak Eribon *Réflexions sur la question gay* című identitásregényében. Ezen művek önvallomásos jellegükön túlnőve beszélnek mindazon fizikai és verbális erőszaktételek és gyűlöletkeltések összességéről, amelyek a társadalom egy jelentős része számára ellehetetlenítik az élhető életkörülmények kialakítását. S mintegy visszatérve a kiindulópontához: ez a belső szégyen arra sarkallja az elbeszélőket, hogy valamilyen módon elhagyják azt a társadalmi közeget, amelybe beleszülettek. Ez az út pedig itt nem más lesz, mint a tudás útja, amely végső soron a megértés útjává is válik önmaguk és származási osztályuk felé.

Eribon és Louis önéletírásaikon keresztül nemcsak a társadalmi elemzés aspektusát adták az irodalomnak. E két szerző prózaművészete tiszta tanúságtétel, egy-egy kiáltvány amellet, hogy a test, a szexualitás és az identitás soha nem lehet(ne) politika vagy osztály függvénye, vagy hogy az uralkodó férfitársadalom ugyanúgy kedvezőtlen a férfiak számára, mint a nőkre nézve. Végezetül pedig azt tanítják, hogy a XXI. században az irodalom feladata jócskán túlnő a pusztán esztétikai gyönyörködtetésen, ám ebben az esetben sem szükséges nélkülöznie az átgondolt narratív szerkesztettséget, a kimért reflektáltságot.